

УДК 82.09:004

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/93-1-47>

Дарина ІГНАТЕНКО,
orcid.org/0000-0003-4580-1058
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри романо-германської філології та зарубіжної літератури
Донецького національного університету імені Василя Стуса
(Вінниця, Україна) daryna.ignatenko@ukr.net

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ СУЧАСНИХ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті аналізуються сучасні підходи до літературознавчих досліджень, які зумовлені глобальними процесами діджиталізації творчої і наукової сфер діяльності людини. Діджиталізація літературознавчих досліджень безпосередньо пов'язана із застосуванням у середині ХХ ст. комп'ютерних технологій щодо гуманітарних наук, що зумовило становлення цифрової гуманітаристики. Цифровізація гуманітарних наук стала невід'ємною складовою розвитку науки, яка впливає на формування методологічних засад та на способи продукування й інтерпретації знань. Цифровізація у галузі літературознавства спричинила розвиток двох ключових напрямів літературознавчих досліджень. Перший пов'язаний із вивченням сучасної електронної літератури, тобто такої, яка створюється і існує в інтернет-мережі, часто може доповнюватися іншими авторами, є складним мультимедійним і інтерактивним гіпертекстом. Другий спрямований на застосування обчислювальних цифрових методик та інструментів для аналізу вже відомих текстів. Цифрові технології змінюють підходи до написання, способів зберігання і функціонування тексту, а також впливають на сам акт читання. У галузі цифрових літературознавчих студій спостерігається термінологічне звуження і конкретизація, з Digital Literary Studies (DLS) – традиційних цифрових видів діяльності – літературознавство перейшло до Computational Literary Studies (CLS), які охоплюють роботу з алгоритмічними методами (нейролінгвістичне програмування, статистичні методи, машинне навчання). Цифрові технології не заперечують, а доповнюють традиційні способи літературознавчого аналізу, забезпечують доступ до великих корпусів літературних текстів, які відкривають для сучасного літературознавця нові дослідницькі можливості. Електронна література і цифрові методики сприяють формуванню міждисциплінарного підходу літературознавчих досліджень та переосмисленню самої природи літератури в умовах цифрової культури.

Ключові слова: літературознавство, діджиталізація, цифрові літературознавчі дослідження, міждисциплінарність, текстовий аналіз, обчислювальні методи.

Daryna IHNATENKO,
orcid.org/0000-0003-4580-1058
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Romance and German Philology and World Literature
Vasyl' Stus Donetsk National University
(Vinnytsia, Ukraine) daryna.ignatenko@ukr.net

DIGITALIZATION OF CONTEMPORARY LITERARY STUDIES

The article examines contemporary approaches to literary studies. They are shaped by global processes of digitalization in the creative and scientific spheres of human activity. The digitalisation of literary studies is dependent on the use of computer technologies in the humanities in the mid-20th century, which led to the emergence of Digital Humanities. The digital turn in the humanities has become an integral component of scientific development, influencing the formation of methods as well as the ways knowledge is produced and interpreted.

In literary studies, digitalisation has prompted the formation of two key research directions. The first is associated with the study of contemporary electronic literature – texts created and existing within the online environment, often open to collaborative authorship and characterised by complex multimedia, interactive, and hypertextual structures. The second direction focuses on the use of computational digital methods and tools in analyzing established literary texts. Digital technologies transform approaches to writing, modes of storing and functioning of texts, and also affect the very act of reading.

Within digital literary studies, a narrowing and specification of terminology can be observed. Digital Literary Studies (DLS) (traditional digital practices in literary studies) have evolved into Computational Literary Studies (CLS), which encompass work with algorithmic methods (NLP, statistical approaches, machine learning). Digital technologies do not negate, but rather complement, traditional methods of literary analysis, providing access to large corpora of literary texts that open up new research opportunities for modern literary studies. Electronic literature and computational methods foster the development of interdisciplinary approaches to literary studies and encourage a rethinking of the very nature of literature in the context of digital culture.

Key words: Literary Studies, Digitalization, Digital Literary Studies, Interdisciplinarity, Text Analysis, Computational Methods.

Постановка проблеми. Цифровізація, яка почалася наприкінці ХХ-го ст. і набула стрімких обертів у ХХІ-му, охопивши усі сфери життя й діяльності людини, значно змінила і спрямування наукових досліджень, зокрема і в галузі гуманітарного знання. Безумовно це було пов'язано з появою всесвітньої інтернет-мережі, поширенням і доступністю персональних комп'ютерів і ноутбуків. В американістиці і західноєвропейській практиці використання комп'ютерних технологій у гуманітарних науках набувало стрімкого розвитку, що й зумовило зростання кількості фахівців у цій галузі, заснування асоціацій і товариств (European Association for Digital Humanities (EADH), 1973, Association for Computers and the Humanities (ACH)'s, 1978). В Україні цей процес відбувався дещо повільніше, що зумовлювалося низкою суспільно-економічних і політичних чинників.

У ХХ ст. застосування цифрових технологій у сфері гуманітарних наук видавалося цілком закономірним, оскільки інформаційно-комунікаційні технології кардинально змінили всі сфери сучасного життя. Однак у середині 1990-х років у межах дискурсу «смерті книги» постало протиставлення «електронної літератури» і друкованих видань, що спричинило серед багатьох гуманітаріїв відчутний супротив цифровому тріумфізму (Murray, 2025). Під «цифровізацією» або «цифровою трансформацією» розуміють весь процес суспільних змін, спричинених використанням цифрової інформації в мережевому світі (Fotis, 2022: 2), тому передусім йдеться про прискорення багатьох процесів, які є масштабними за обсягом даних. Насправді радикальне неприйняття діджиталізації або абсолютизація цього процесу мають однаково негативні наслідки для розвитку науки. Зрозуміло, що опиратися таким тенденціям не є доцільним для сучасного науковця, так само як і відкидати усі надбання літературознавців попередніх епох. Цифрова трансформація досить яскраво демонструє, що наше сучасне розуміння «літератури» було сформоване культурою друку. Поява нових об'єктів, способів і практик доступу до літератури спричиняє і зміну нашого уявлення про літературу як засіб масової інформації. Як зауважує В. Schirrmacher, у сучасній медіаекології книги з текстом у формі романів ще відіграють важливу роль, але з ними почали конкурувати історії в аудіальних, аудіовізуальних або інтерактивних формах, а також гібридні жанри, що поєднують текст і зображення, вигадку і факти. Цифрові тексти, які можна миттєво редагувати та легко поєднувати з іншими ресурсами, змінюють і практики читання та письма. Це також впливає і на розуміння традиційних літературних понять,

таких як автор, текст, інтелектуальна власність та ін. (Schirrmacher, 2025).

У цьому контексті актуальність пропонованого дослідження зумовлена потребою ґрунтовного наукового аналізу впливу цифрової трансформації на сучасне літературознавство, що передбачає врахування як можливостей нових методів, так і їх обмежень для гуманітарного знання.

Аналіз досліджень. Використання обчислювальної техніки у гуманітарних науках часто датується 1946 роком і програмою індексації Index Thomisticus, створеної отцем Роберто Буза (Earhart, 2015: 2), який спрямував свою увагу на укладання корпусу повного зібрання творів Фоми Аквінського. Ранні цифрові роботи виконувалися на мейнфреймах з використанням перфокарт або перфострічки, а увага в них зосереджувалася на розробці індексів, дослідженнях авторства та лінгвістичному аналізі текстів (Earhart, 2015: 3).

З початку 2000-х тисячних років стрімко зростають дослідження у галузі цифрових гуманітарних наук (Digital Humanities) загалом та цифрового літературознавства (Digital Literary Studies) зокрема. Варто зауважити, що у зарубіжній науковій традиції (зокрема, англомовних і німецькомовних працях) наявне розмежування двох термінологічних позначень цифрових літературознавчих досліджень, які пройшли певну еволюцію: Digital Literary Studies (DLS) та Computational Literary Studies (CLS). На початку ХХІ ст. поширеним був термін Digital Literary Studies (цифрові літературознавчі дослідження), у межах яких увага зосереджувалася на традиційних цифрових видах діяльності (цифрове редагування, створення цифрових архівів, розробка обчислювальних підходів до літературного аналізу, а також критичних/літературних підходів до електронної літератури, цифрових медіа та текстових ресурсів). Однак після 2020 року почали стрімко розвиватися саме обчислювальні операції із текстами, застосування методів нейролінгвістичного програмування, алгоритмічних методів, машинного навчання, тому на сьогодні вживанішим і актуальнішим для позначення цифрових літературознавчих досліджень є Computational Literary Studies (обчислювальні літературознавчі дослідження).

Так, у роботі С. Roth здійснюється спроба розмежувати такі поняття як: *digitized humanities* «оцифровані гуманітарні науки», які займаються переважно створенням, управлінням та обробкою оцифрованих архівів, *numerical humanities* «обчислювальні гуманітарні науки» – зосереджують увагу на математичній абстракції та розробці числових і формальних моделей, та *humanities of*

the digital «гуманітарні науки цифрової епохи», що займаються вивченням онлайн-комунікації та інтернет-спільноти, а також загалом тих матеріалів, які створюються у цифровому середовищі (Roth, 2019).

В. Атаманчук приділяє увагу дослідженню особливостей і перспектив наукового сприйняття проблем розвитку цифрової гуманітаристики, розглядає поняття цифрової гуманітаристики в діахронічній і синхронічній науковій рецепції, визначає основні функціональні переваги цифрової гуманітаристики в контексті переосмислення наявних наукових здобутків, а також у контексті формування нових трансдисциплінарних наукових парадигм (Атаманчук, 2022: 3).

У колективній праці (Hatzel et al., 2023) автори розглядають машинне навчання для використання у Computational Literary Studies. Автори доходять висновку, що сьогодні дослідники досить часто використовують більш традиційні підходи до машинного навчання в літературознавстві, оскільки традиційні підходи є зрозумілішими, а сучасні цифрові методи досить складно застосувати у літературній сфері. Однак науковці припускають, що якщо будуть знайдені адекватні підходи до аналізу літературних текстів, застосування великих мовних моделей у галузі обчислювальних літературознавчих досліджень може спростити застосування методології машинного навчання в майбутньому.

Грунтовний підхід до аналізу цифрових літературознавчих досліджень наявний в роботі S. Murraу, яка зауважує, що галузь цифрових літературознавчих досліджень демонструє тенденцію до поділу на два напрями: перший ставить собі за мету ретельне прочитання окремих літературних творів, створених у цифровому форматі, часто надзвичайно авангардних за своєю концепцією, а другий кількісні дослідження історичних друкованих текстів на макрорівні, однак на практиці ці два напрями майже не взаємодіють. Тому авторка пропонує створити «мезо» або середній рівень. У роботі пропонується новий «інституціональний» підхід до вивчення того, як цифрові технології змінили сучасну популярну літературу: відбулося розмиття ролей автора/читача/рецензента, з'явилися потужні нові цифрові посередники, а в онлайн-середовищі відбувається постійний рух друкованих текстів (Murraу, 2025).

Як бачимо, значна кількість наукових розвідок порушує питання доцільності застосування цифрового підходу до аналізу текстів, взаємодію цифрових засобів з традиційними методами, що зумовлюється бурхливим розвитком і станов-

ленням цифрового підходу до літературознавчих досліджень.

Мета статті – проаналізувати вплив процесів цифровізації на розвиток сучасних літературознавчих досліджень, а також описати цифрові інструменти, які використовують для аналізу літературних творів і визначити можливості, які вони відкривають перед науковцем.

Виклад основного матеріалу. Зміни в літературознавстві, спричинені цифровізацією та мережевою взаємодією, насамперед стосуються чотирьох сфер: предмета, створення і використання видань та інших коментованих збірок текстів, кількісного аналізу цифрових даних, а також комунікації в рамках літературознавчої дисципліни та з бібліотеками й архівами (Fotis, 2022: 2). Діджиталізація спричиняє міждисциплінарний характер літературознавчих досліджень, оскільки формування великих масивів даних у філологічних та літературознавчих дослідженнях відкриває якісно нові можливості для аналізу текстів, їх інтерпретації та систематизації. Традиційні методологічні підходи стають недостатніми для роботи з величезними корпусами творів та мультимедійними джерелами. У цих умовах зростає важливість використання гібридних технологій машинного навчання, які поєднують потенціал статистичних методів, моделей нейронних мереж, аналізу та аналітики на основі знань, даних та алгоритмів штучного інтелекту. Така взаємодія методик дає змогу вирішувати дослідницькі завдання, які неможливо вирішити в рамках одного методу. У галузі літературознавства використання гібридних моделей сприяє більш точній автоматизованій класифікації жанрів, виявленню прихованих інтертекстуальних взаємодій, побудові семантичних карт творів, а також відтворенню ідеологічних і культурних контекстів, прихованих у текстах (Krasniuk, 2025: 81).

У межах цифрового літературознавства розроблено низку методик і підходів, які змінюють принципи аналізу текстів (деякі з них буде проаналізовано нижче). Однак варто одразу зауважити, що нові методи часто не в змозі дати відповіді на питання традиційного літературознавства, вони не замінюють традиційну інтерпретацію, а швидше висвітлюють нові закономірності, які не виявляються під час лінійного читання. На сьогодні цифрові літературознавчі дослідження скоріше можна вважати допоміжною, але не домінуючою складовою літературознавства.

1. Цифрове редагування текстів (Digital Edition) передбачає не лише передачу друкованих видань у цифровому форматі, а й передусім використання сучасних систем кодування, інтеграцію в інші сис-

теми, що зумовлює переосмислення поняття тексту як множинної структури, а літературний процес перетворюється на поліфонічну комунікацію, яка функціонує як мережа. Проекти з цифрового редагування демонструють зсув від тексту як стабільної одиниці до тексту як мережевого, динамічного утворення (Horstmann, Fischer, 2022).

2. Корпусний аналіз (Corpus-based approaches) передбачає створення великих текстових корпусів, їх токенізацію, лематизацію і подальше статистичне опрацювання. Корпуси дозволяють аналізувати частотність слів і тем, порівнювати авторські стилі, виокремлювати особливості літературних процесів.

3. Дистанційне читання (Distant Reading) – методика, розроблена італійським літературознавцем Ф. Моретті, ґрунтується на аналізі великих масивів текстів, які неможливо прочитати традиційним шляхом з метою виявлення певних глобальних культурних ознак. Розроблена низка програм, за допомогою яких можна здійснювати статистичні підрахунки (Texttexture, Voyant Tools, YouTube Data Tools та ін.).

4. Аналіз персонажів та мереж (Character Network Analysis) метод автоматичного аналізу складних мереж персонажів за допомогою комп'ютерних програм, які використовують текст роману і можуть генерувати комплексний візуалізований графік мережі, тобто персонажі літературного твору аналізуються як своєрідні мережеві вузли, між якими існують зв'язки (спільні сцени, діалоги, згадки).

5. Використання цифрових інструментів для вивчення понять літератури, жанру, автора і под. у межах традиційного літературознавства. На базі Орхуського університету (Данія) створено сайт Digital Literary Studies. A Companion Guide (DLS), що містить 33 тематичні розділи літературної теорії (література, інтерпретація, жанр, оповідач, автор, читач, інтертекст та ін.), які, як зазначають укладачі, не є вичерпними, але створюють базу для демонстрації масштабу можливих літературознавчих досліджень та є відправною точкою для розгляду того, як обчислювальні методи можуть (або не можуть) бути корисними (DLS). Автори підкреслюють, що обчислювальні підходи до літературного аналізу не можуть бути самостійними, а повинні використовуватися на основі ґрунтового вивчення традиційного аналізу.

Так, на сайті DLS за допомогою цифрових корпусів пропонується за допомогою метаданих сортувати корпуси за жанрами і, наприклад, дослідити представлення у них певних тем. Також обчислювальні методи можуть використовуватися для розробки нової концепції жанру. Навчити класи-

фікувати текст за різними жанрами можна і різні моделі машинного навчання. Це може виявитись доцільним для великих корпусів, у яких ручне маркування жанру кожного окремого тексту займає багато часу. За допомогою інструментів AntConc і Voyant Tools користувачі можуть виконувати різні аналізи та порівняння, наприклад, обчислювати середню довжину речення, найчастіше вживані слова, середню довжину слів і под. Надзвичайно корисною функцією AntConc є можливість включення довідкового корпусу, тобто збірки текстів, вилучених з інтернет-мережі або створених дослідником, які потім можна порівняти з іншим текстом або цілим масивом текстів (DLS).

У тісному зв'язку з вивченням жанру перебуває і дослідження гендерних особливостей літературних творів. Гендер можна аналізувати як з позиції персонажів, так і з позиції автора або читача. За допомогою інструмента Voyant Tools можна зіставити певні топи в текстах, написаних жінками, з тими, що написані чоловіками. Простежити певні зміни або ж і сталі характеристики можна на певному часовому зрізі. Також можна порівняти ставлення до жіночих і чоловічих персонажів, наприклад, описи, які їм приписані, дії, які вони виконують, або обсяг відведеного для них текстового простору. Використовуючи метадані (стать автора, рік публікації, жанр), можна також дослідити розподіл авторів чоловіків і жінок загалом у часі або в конкретному жанрі. Варто зауважити, що не завжди інструменти для визначення гендерних особливостей літературних творів є корисними, оскільки зазвичай вони навчаються на іменах, пов'язаних з певними регіонами та культурами, і пропускають імена, які не розпізнаються.

Висновки. Цифрові методи стали частиною звичайної літературознавчої практики навіть у тих науковців, які не визначають себе як представників цифрової науки. Цифрові літературознавчі дослідження доповнюють або розширюють традиційний літературний аналіз текстів діджитал-методиками та інструментами для обчислення даних. Проблемним на сучасному етапі видається те, що літературознавча наука передбачає і водночас відкриває можливості для множинних текстових інтерпретацій, а цифрові (передусім статистичні) методи орієнтовані на точні і однозначні результати, які, проте, також потребують інтерпретації. Крім того, наявний певний розрив між літературознавцями, яким бракує цифрових навичок (data literacy, visual literacy, media literacy) та спеціалістами у сфері комп'ютерних технологій, які часто не мають достатнього розуміння принципів літературознавчого аналізу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атаманчук В. П. Цифрова гуманітаристика в наукових вимірах. *Наукові записки Малої академії наук*. Київ. 2022. № 2 (24). С. 3–9.
2. DLS – Digital Literary Studies – A Companion Guide. URL: <https://litdh.au.dk> (дата звернення: 19.11.2025).
3. Earhart A. E. Digital Literary Studies in the United States. *Traces of the Old, Uses of the New: The Emergence of Digital Literary Studies*. University of Michigan Press, 2015. P. 1–10. DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctv65swvf.4>
4. Fotis J. Digitale Literaturwissenschaft. Zur Einführung. *Digitale Literaturwissenschaft. Germanistische Symposien*. J.B. Metzler, Stuttgart. 2022. P. 1–16. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-476-05886-7_9
5. Hatzel H. O., Stierner H., Biemann Ch., Gius E. Machine learning in computational literary studies. *Information Technology*. 2023. Vol. 65, no. 4-5. P. 200–217. DOI: <https://doi.org/10.1515/itit-2023-0041>
6. Horstmann J., Fischer F. »Einleitung«. In: Jan Horstmann a. Frank Fischer (eds.): *Digital Methods in Literary Studies*. Special Issue # 6 of *Textpraxis. Digital Journal for Philology*. 2022. (1.2022). P. 1–8. DOI: <https://doi.org/10.17879/64059433528>.
7. Krasniuk S. Leveraging hybrid machine learning for big data challenges in contemporary literary studies. *Proceedings of the 6th International Scientific and Practical Conference «Science and Education in Progress»* (October 16-18, 2025). Dublin, Ireland. 2025. № 267. P. 80–83.
8. Murray S. Introduction: Varieties of Digital Literary Studies – Micro, Macro, Meso. The Digital Future of English: Literary Media Studies. 2025, Oxford Academic (online edn). P. 1–31. DOI: <https://doi.org/10.1093/9780198952626.003.0001>
9. Roth C. Digital, digitized, and numerical humanities. *Digital Scholarship in the Humanities*. 2019, Volume 34, Issue 3. P. 616–632. DOI: <https://doi.org/10.1093/lc/fqy057>
10. Schirmacher B. The Digital Transformation of Literature: Intermediality and Poetic Experience in the Digital Artwork Evolution (2014). *Literature as an Art Form – Evolving Intermedial Literary Landscape. IntechOpen*. 2025. DOI: 10.5772/intechopen.1009213

REFERENCES

1. Atamanchuk V. P. (2022) Tsyfrova humanitarystyka v naukovykh vymirakh. [Digital Humanities in Scientific Dimensions]. *Naukovi zapysky Maloi akademii nauk*. Kyiv. 2 (24). S. 3–9. [in Ukrainian].
2. DLS – Digital Literary Studies – A Companion Guide. URL: <https://litdh.au.dk> (Last accessed: 19.11.2025).
3. Earhart A. E. (2015) Digital Literary Studies in the United States. *Traces of the Old, Uses of the New: The Emergence of Digital Literary Studies*. University of Michigan Press. 1–10. DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctv65swvf.4>
4. Fotis J. (2022) Digitale Literaturwissenschaft. Zur Einführung. *Digitale Literaturwissenschaft. Germanistische Symposien*. J.B. Metzler, Stuttgart. 1–16. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-476-05886-7_9
5. Hatzel H. O., Stierner H., Biemann Ch., Gius E. (2023) Machine learning in computational literary studies. *Information Technology*. Vol. 65, no. 4-5. 200–217. DOI: <https://doi.org/10.1515/itit-2023-0041>
6. Horstmann J., Fischer F. (2022) »Einleitung«. In: Jan Horstmann a. Frank Fischer (eds.): *Digital Methods in Literary Studies*. Special Issue # 6 of *Textpraxis. Digital Journal for Philology*. (1.2022). 1–8. DOI: <https://doi.org/10.17879/64059433528>.
7. Krasniuk S. (2025) Leveraging hybrid machine learning for big data challenges in contemporary literary studies. *Proceedings of the 6th International Scientific and Practical Conference «Science and Education in Progress»* (October 16-18, 2025). Dublin, Ireland. № 267. 80–83.
8. Murray S. (2025) Introduction: Varieties of Digital Literary Studies – Micro, Macro, Meso. The Digital Future of English: Literary Media Studies. Oxford Academic (online edn). 1–31. DOI: <https://doi.org/10.1093/9780198952626.003.0001>
9. Roth C. (2019) Digital, digitized, and numerical humanities. *Digital Scholarship in the Humanities*. Volume 34, Issue 3. 616–632. DOI: <https://doi.org/10.1093/lc/fqy057>
10. Schirmacher B. (2025) The Digital Transformation of Literature: Intermediality and Poetic Experience in the Digital Artwork Evolution (2014). *Literature as an Art Form – Evolving Intermedial Literary Landscape. IntechOpen*. DOI: 10.5772/intechopen.1009213

Дата першого надходження рукопису до видання: 24.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 10.12.2025

Дата публікації: 30.12.2025